

Türk-İslam Tarihinde Ombudsman Benzeri Kurumlar: Literatür Taraması

Kadir Caner DOĞAN

Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, kadircanerdogan@gumushane.edu.tr,

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3476-8865

Özet

Ombudsman, dünya tarihsel sürecinde öncelikle Anglo-Sakson coğrafyası kabul edilebilecek olan İsveç'te 18. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bundan sonra özellikle II. Dünya Savaşı'ndan günümüze dünyanın tüm kıtalarında farklı devletlerde uygulanmaya başlamıştır. Bu bakımdan ombudsman, çağdaş dünyamızda neredeyse tüm dünya ülkelerinde uygulanmakta olan bir şikayet çözüm merciidir. Nitekim ombudsman, bir devlette halktan kamu yönetimi sorunlarına dair şikayet kabul eden bir hak arama merciidir. Dolayısıyla çağdaş toplumlarda adaletin ve insan haklarının önemli bir mekanizmasıdır. Demokrasi kalitesinin yükseltilmesinde de belirleyicidir. Nitekim Eski Türk-İslam devletleri, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu tür kurumlar yoğun olarak faaliyet yürütmüştür. Bu mekanizmalar da adeta ombudsman gibi çalışarak hak aramanın ve şikayet etmenin temel kurumları olmuşlardır. Bu kurumlar, ayrıca hükümete yardımcı olan temel devlet organı özelliklerini sürdürmüşlerdir. Günümüz devletlerinde işbölümü ve uzmanlaşma arttığı için hak arama için uğraşan kurumlar da kendi alanlarına yönelmiştir. Bu çalışmanın amacı da sözü edilen dönemlerde ombudsman benzeri yapıları ortaya çıkarmak ve ombudsmanla ilişkilendirmektedir. Çalışmanın yöntemi ise nitel analize dayalı literatür taramasıdır.

Anahtar Kelimeler: Eski-Türk İslam Devletleri, Osmanlı Devleti, Türkiye, Ombudsman, Hak Arama, Literatür Taraması

JEL Kodları: H83, D73

Ombudsman-Like Institutions in Turkish-Islamic History: Literature Review

Abstract

Ombudsman emerged in the 18th century in Sweden, which can be considered primarily an Anglo-Saxon geography in the world history. After this, especially II. It has been implemented in different states on all continents of the world

since World War II. From this perspective ombudsman is a complaint resolution authority that is implemented in almost all countries in our contemporary world. As a matter of fact, ombudsman is a legal authority that accepts complaints from the public regarding public administration problems in a state. Therefore, it is an important mechanism of justice and human rights in contemporary societies. It is also decisive in improving the quality of democracy. As a matter of fact, such institutions were intensively active in the former Turkish-Islamic states, the Ottoman Empire and the Republic of Turkey. These mechanisms have become the basic institutions of seeking rights and making complaints, working almost like ombudsman. These institutions also maintained their characteristics as basic state organs that assist the government. As division of labor and specialization has increased in today's states, institutions that strive for rights have also turned to their own fields. The aim of this study is to reveal ombudsman-like structures in the mentioned period and relate them to ombudsman. The method of the study is literature review based on qualitative analysis.

Keywords: Old Turkish Islamic States, Ottoman Empire, Turkey, Ombudsman, Seeking Rights, Literature Review

JEL Codes: H83, D73

Giriş

Ombudsman, bir devlette kamusal organların yönetim sistemindeki bozuklukların halk tarafından şikayet edilmesi üzerine çözülmesi ve bu şekilde harekete geçilmesi üzerine kurulmuş bir demokrasi ve insan haklarını koruyan mekanizmadır. Dolayısıyla ombudsman, bir devlette halkın şikayet yolunu kullanarak devlet organlarına ve şahıslarına ulaştığı bir hak arama yoludur.

Türklerin kurduğu devletlerin en temel özelliği, insan haklarına saygı ve halkın devletle ilişkilerinde şeffaflıktır. Böylece Türkler, yönetimde ve diğer geleneksel yapılarında şeffaflığı ve adaleti sağlama çerçevesinde kurdukları kurumlarla çağları aşan bir teşkilat oluşturmuşlardır (Kalkışım & Doğan, 2017: 160). Türkler, binlerce yıl önce devlet olma şuuruna sahip olan ve siyasi toplumlar oluşturmuş kadim bir medeniyettir. Eski Türkler, sosyal sistemlerinin temeli olarak adalet, hoşgörü ve liyakat ilkeleri üzerine kurulmuşlardı. Bu bağlamda Türkler, eski çağlarda bugünkü demokrasi anlayışına ve rejimine dayalı ya da benzer devletler kurmuşlardır (Doğan, 2021a: 91). Bu bağlamda çağdaş demokrasilerde uygulanan ombudsmanın temelleri, Türklerde sistemin gereği olarak bazı siyasal kurumlarda yer almıştır.

Türklerde ombudsman benzeri kurumlar, İslam Hukuku sisteminde var olan bazı kurumlara kadar dayanmaktadır (Mutta, 2005: 53). Nitekim İslam Hukuku, her şeyden önce bir devlet yapılanması içerisinde yöneten ve yönetilen kesimler arasında eşit şartlar altında hukukun uygulanmasını

emretmekte ve ana kaynak olarak da “Kuran-ı Kerim”i temel almaktadır. Bu şekilde de İslam Hukuku, devlet yönetimi içerisindeki farklı kesimler arasında keyfi arzu ve isteklerin sınırlandırılmasını öngörmekte ve farklı aktörler arasında bir adalet ve eşitlik sistemi yerleştirmeye çabalamaktadır (Yayla, 2011: 227). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, İslam hukukuna tabi devletler üzerine kurulu olan Türk medeniyetinde ombudsmanlık benzeri kurumların oldukça köklü bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Nitekim Eski Türk-İslam Devletlerinde, Osmanlı Devleti’nde ve Türkiye’de Muhtesiplik Kurumu, Divan-ı Mezalim, Kadı-al Kudat; Kadı ve Kadıaskerlik Kurumu, Divan-ı Hümayun, Şeyhülislam Kurumu, Devlet Denetleme Kurumu, TBMM Dilekçe Komisyonu, Bağımsız İdari Otoriteler, Kamu Görevlileri Etik Kurulu ve Ekonomik ve Sosyal Konsey gibi kurum ve oluşumlar yer almıştır.

Bu çalışmanın amacı da çağdaş anlamda günümüz demokrasilerinde uygulanmakta olan ombudsman mekanizmasının Eski Türk-İslam, Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye’sinde izlerini sürmektir. Çalışmanın yöntemi, literatür taramasıdır. Ayrıca çalışmanın temel olarak dört bölümden oluşması planlanmaktadır. Bu bağlamda, birinci bölümde ombudsman kavramı açıklanmış, ikinci bölümde Eski Türk-İslam Devletleri’nde ombudsman benzeri kurumlar incelenmiş, üçüncü bölümde Osmanlı Devleti’nde ombudsman benzeri kurumlar açıklanmıştır ve son bölümde de Türkiye’de ombudsman benzeri kurum ve yapılar belirtilmiştir.

1. Ombudsman Kavramı

Ombudsman, İsveççe bir kelimedir ve “halkın temsilcisi” anlamına gelmektedir. Tanım olarak bu kavram, bir devlette halktan kamu yönetiminin kötü yönetim ve davranışlarına karşılık olarak şikayetlerini alan ve bunları belirli prosedür çerçevesinde çözen bir yapıdır (Fendoğlu, 2011). Temel olarak şikayet üzerine harekete geçen ombudsman, dünya ülke uygulama örnekleri incelendiğinde daha çok parlamentolara bağlı bağımsız ve tarafsız bir özellik göstermektedir. Dünyada ilk defa 18. Yüzyılda İsveç’te ortaya çıkan bu yapı, II. Dünya Savaşı’ndan günümüze neredeyse dünyanın tüm kıta ve devletlerine yayılım göstermiştir (Mutta, 2005).

Ombudsmanın belli başlı özellikleri şunlardır (Parlak & Doğan, 2019; Doğan & Uğur, 2018):

- Arabuluculuk,
- Bağımsızlık,
- Tarafsızlık,

- Hızlılık,
- Kaliteli yönetim,
- Demokrasiye katkı,
- Hukuk devletini güçlendirmesi.

Ombudsman, yukarıda da ifade edildiği üzere nitelikleri çerçevesinde; bir devlette kamu yönetiminin denetiminde idari kontrol, siyasi kontrol, yargı kontrolü ve kamuoyu kontrolü gibi yöntemlere yardımcı olan bir kurumdur. Ombudsman, bir halkla ilişkiler mekanizması olarak kamu yönetimi ile vatandaşlar arasında hızlılık, açıklık, hesap verebilirlik ve etkin bağlar kurar ve bu bağlar sayesinde iki taraf arasında sağlıklı bilgi akışını sağlar. Nitekim ombudsman, kolay ulaşılabirliği, sadakati, kararlılığı ve güveni sayesinde vatandaşların devlet ve kamu yönetimi karşısındaki meşruiyet düzeyini yükselterek siyasi boyutta demokratik kanalların önünü açmaktadır. Bu durum ombudsmanlığın hukukun üstünlüğüne ve katılımcı demokrasiye katkısını ön plana çıkarmaktadır (Doğan, 2015: 30).

Diğer yandan literatürde ombudsmanın derin teorisine dair çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda ombudsman, yöntembilimsel olarak analiz edilmiş ve interdisipliner bir çerçevede ilişkilendirilmiştir (Doğan, 2021b; Parlak & Doğan, 2021).

Görüldüğü üzere ombudsman, günümüzde çağdaş demokrasiye sahip devletlerde ve siyasal rejimlerde uygulanan bir hak arama ve şikayet mercidir. Ana özellikleri arasında ise; insan haklarını güçlendirmesi, demokrasiyi kurumsallaştırması ve hukuk devletini geliştirmesi bulunmaktadır. Bu bakımdan da adaletin ve ahlakın/etiğin temel koruyucu ve yapıcı mekanizmalarından biri konumundadır. Ombudsman, dünyanın hemen hemen tamamında icra edilen bir yapıdır ve adeta insanlığın ortak aklı haline gelmiştir. Bu kadar önemli bir hak arama ve şikayet kültürünü esas alan bir yapının tarihi izlerini araştırmak ve buna benzeyen sistem ve kurumları analiz etmek büyük önem taşımaktadır.

2. Eski Türk-İslam Devletleri'nde Ombudsman Benzeri Kurumlar

Eski Türk-İslam Devletleri'nde İslam dininin gerektirmiş olduğu adalet düzenine uygun bir biçimde halkın devlet organları ve kurumları karşısında mağdur olması durumunda şikayette bulunabilecekleri şikayet organları ve yapılanmaları olarak ombudsman benzeri yapılanmalara rastlanmaktadır (Taneri, 2004: 339). Nitekim Eski Türk-İslam Devletleri'nde ombudsman benzeri

kurumlar arasında; Muhtesiplik Kurumu, Divan-ı Mezalim, Kadı-al Kudat'lık gibi oluşumlar ve yapılar bulunmaktadır. Aşağıdaki bölümde sırasıyla bu kurumların açıklamalarına yer verilecektir.

2.1. Muhtesiplik Kurumu

İslam dininde, İslami düşüncenin temel ilkelerini düzenleyen adalet¹ düzenine büyük önem verilmekte (Hatemi, 1970: 46) ve bu düzenin tesis edilmesine dikkat edilmiştir (Kayaoğlu, 1986: 201). Çünkü İslam dini üzerinde kurulacak toplumsal bir düzen adalet ilkeleri ile çevrenmek zorundadır (Denek, 2010: 32). Nitekim İslam dininde halkın adaletsiz yönetimlere karşı şikayette bulunacakları idari denetim mekanizmaları kurulmuştur (Ünal, 2013: 75). Dolayısıyla İslam dininde halk arasında adaletin kurulmasına ve düzenli bir biçimde devam etmesine özen gösterilmiş ve düzenin devam etmesini sağlayacak kurum ve kuruluşların oluşturulması yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda sözü edilen kurum ve kuruluşlardan biri olan Muhtesib Kurumu'nun kökeni, Hz. Muhammed'in vefatından sonra ikinci Halife olarak görev ve faaliyetlerde bulunan Hz. Ömer'in bütün halkın başvuru yapabilmesinin açık olduğu ve şikayetlerini bildirebilecekleri bir idari denetim mekanizması olarak ortaya çıkmıştır (Avşar, 1988: 41; Avşar, 2012: 68-69; Demirkaya, 1998: 305). Bu doğrultuda Muhtesib, ihtisab emini ya da ağası adı altında görevli ve dinin hoş karşılamadığı her türlü kötülüğü bertaraf etmeye çalışmakta ve böylece müfettişlik görevi de yapmaktaydı. Ayrıca Muhtesib, halife veya vezir tarafından atanan bir memurdu (Yılmaz, 2000: 55; Kazıcı, 2010: 131). Dolayısıyla Muhtesib, toplum huzurunun korunmasında oldukça etkili olan bir görevliydi (Demir, 2002: 36). Diğer yandan Muhtesib'in asıl görevi, şehir ve kazalarda bulunan çeşitli esnaf ve zanaatkarların, loncaların denetimini sağlamak ve sonrasında da devlet için yapmış olduğu hizmetin karşılığı olarak bunlardan çeşitli adlar altında vergi toplamaktır (Sunay, 2008: 57; Arık, 1997: 37). Anlaşıldığı gibi Muhtesiplik veya Muhtesiblik Kurumu, bir şikayet mercii gibi görevde bulunarak çeşitli kuruluşların devlet adına denetiminin gerçekleştirilmesinden sorumlu olmuştur.

Eski-Türk İslam ülkelerinde olduğu gibi İslam Hukuku çerçevesinde yönetilen (Koyuncu, 2013) Osmanlı Devleti'nde de görülen Muhtesiblik Kurumu, kötülüğü önlemek ve iyiliği ortaya çıkarmak için çabalayan bir yapılanma özelliği göstermektedir (Demir, 2002: 58). Nitekim

¹ İslam'da adalet, herkese kanun önünde eşit davranmak ve insanlara kültür, bilgi ve konum farklılıkları nedeniyle farklı davranmamak anlamına gelir. Bu manada İslam, her bireyin ve her toplumun karşılıklı ilişkilerinde değişmez bir kriter olarak yerini almıştır. Buna göre, İslam'da kamusal meselelerde arzulara yer verilmez, sevgi ve nefrete uyulmaz, akrabalık ve hısmıllığa göre işler ayarlanmaz, zengin-fakir ayrımı yapılmaz, güçlü-zayıf farkını dikkate almaz. Bu nedenle İslam, toplumun her kesiminin birliğini sağlayan ilkeler koymuş ve ümmetin güvenliğini garanti altına alan bir düzen kurmuştur (Yılmaz, 2006: 270).

Osmanlı Devleti'nde de görülen Muhtesiblik Kurumu, esnafın birinci derecede amirlerinden biridir (Hızlı, 2011: 35; Ekinci, 2010: 10). Diğer yandan Osmanlı Devleti'nde Kadı'nın bir yardımcısı olan Muhtesib (Akbulut, 2000: 234; Fendoğlu, 2011: 58), genel olarak taşrada çarşı ve pazar düzenini sağlamak, zorunlu ihtiyaç malzemelerinin halkın eline en ucuz ve en uygun yöntemle geçmesini sağlamak, işyeri açılması için ruhsat vermek ve vergi toplama görevlerini yerine getirmiştir (Erdoğan, 2000: 131-132). Bundan başka Osmanlı Devleti'nde Muhtesib, özellikle ticari hayat içerisinde işlemekte olan kanunların uygulama düzeyi üzerinde denetimlerde bulunmuştur ve Muhtesib esas itibariyle Kadı'nın yapması gerekli olan beledi ve ticari işlerle de ilgilenmiştir (Kazıcı, 1987: 38). Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde Muhtesib, esnafı denetleyen ve ticari düzen ve kuralların istenilen biçimde devam ettirilmesinde görevli bir memur olarak düşünülmüştür (Kaya, 2007: 102). Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde de Muhtesiblik Kurumu, Kadı'nın bir yardımcısı sıfatıyla ekonomik ve ticari hayatın düzene girmesinde temel mekanizmalardan biri konumunda yer almıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde Muhtesiblik Kurumu, kimi zaman halkın şikayet ve sorunlarını dinleyerek, bu sorunların çözümü için gerekli girişimlerde de bulunmuştur (Ataman, 1997: 780). Bu özellikleri ile Muhtesiblik Kurumu, Osmanlı Devleti'nde adaletin ve düzenin temel öznelerinden biri olmuştur.

2.2. Divan-ı Mezalim

Divan-ı Mezalim kelime öbeğinde Mezalim, Arapça “za-la-me” (zülmetmek, zalim olmak, haksızlık etmek) fiil kökünden türemiştir ve “mazleme (haksızlık, zulüm)” kelimesinin çoğul biçimini ifade etmektedir (Kuşçu, 2009: 209). Eski Türk-İslam devletlerinde Divan-ı Mezalim, adaletli bir toplum düzeni kurmak (Kurban, 2012: 97) ve genel idarenin merkez ve taşra teşkilatlarında (Akyüz, 1995: 75) siyasi, hukuki ve iktisadi alanlarda görev yapan ve hem idari hem de adli yargı alanlarında devletin yüksek memurluk kadrolarında görev yapan görevlilerin katıldığı bir kurul halinde yapılmış bir devlet organıdır (Yıldırım, 2007: 38). Diğer yandan Divan-ı Mezalim'de halkın birbirleriyle ya da memurların (kadı ve diğer büyük memurlar da dahil olmak üzere) görev ve davranışlarından kaynaklanan şikâyetlere bakılmakta ve daha çok ceza ve haksız fiil dâvâları görülmekteydi (Ekinci, 2010: 19; Özkorkut, 2008: 234; Avşar, 1988: 42; Avşar, 2012: 75; Mutta, 2005: 53; Altuğ, 2002: 55). Dolayısıyla Divan-ı Mezalim, daha çok zulümden ve kötülüklerden yakınan halkın işlerine bakmakla görevli kurum özelliği taşımıştır (Durhan, 2000: 59; Köksal, 2007: 35; Akıncı, 1999: 267).

Divan-ı Mezalim ile Müslüman hükümdarlar, halk tarafından kendilerine ulaştırılan şikayetleri dinleyip görerek, gerek kendilerinin gerekse kendi ailelerinin aleyhinde bile olsa haksızlığı ortadan kaldırmaya çalışırlardı. Bu sayede de halk belli günlerde şikayetlerini ve uğradıkları haksızlıkları hükümdara götürmeyi adet haline getirmiştir (Yılmaz, 2000: 54). Diğer yandan Divan-ı Mezalim, gerçekte Osmanlı Devleti'nde görev yapmış bir kurum değildir. Nitekim Divan-ı Mezalim, Eski-Türk İslam devletleri olan Abbasilerde, Emevilerde, Memlüklerde ve Selçuklularda bulunmuş bir kurumdur (Malik, 2007: 23; Özden, 2010: 29; Ünal, 2013: 75; Mutta, 2005: 53). Ancak Osmanlı Devleti'nde de farklı adlar altında Divan-ı Mezalim gibi görev yapmış kurum ve organlar bulunmuştur. Anlaşıldığı üzere Divan-ı Mezalim, Eski-Türk İslam devletlerinde esas itibariyle devlet yönetimi ve organları karşısında haksızlığa uğradığını düşünen halkın bir yakınma mercii olarak görev yapmış bir oluşumdur.

2.3. Kadı-al Kudat

Kadı-al Kudat Kurumu, “Kadıların Kadısı (Geçit, 2013: 57)” ve “Baş Kadı (Furat, 2008: 105)” anlamlarına da gelmektedir ve ilk olarak Abbasiler'de ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2013: 493; Ekinci, 2010: 9; Altuğ, 2002: 55; Yıldırım, 2007: 35). Abbasi'lerden sonra Selçuklular'da bu kurum devlet teşkilatı ve örgüt yapılanması içerisinde bulunmuştur (Atar, 1978: 41; Fendoğlu, 2011: 40; Mutta, 2005: 53). Diğer yandan Kadıların Kadısı ve Baş Kadı olma sıfatına ve mevkiine sahip olarak Kadı-al Kudat, Kadılar'ın üzerinde bir yetki görevi ile donatılmıştır (Öztoprak, 2013: 113) ve devlet içerisindeki bütün kadıları tayin etme gücüne de sahiptir (Ekinci, 2006: 69). Nitekim Kadı-al Kudat, bir yargıç olmasının yanı sıra hakimlerin atanması, denetlenmesi ve görevden alınması işleri ile de ilgilenmekteydi (Yıldırım, 2007: 35). Bu bağlamda Kadı-al Kudat'ın asıl görevi, İslam hukukunun Sultan da dahil olmak üzere memurlar ve halk arasındaki bireysel ve devletle ilgili ilişkilerin düzenlenerek güvence altına alınmasıydı. Bu şekilde de Kadı-al Kudat (Başyargıç), devlet yönetimi ve organları karşısında halkın hak ve çıkarlarını korumuş oluyordu (Pickl, 1986: 29). Anlaşıldığı gibi Kadı-al Kudat Kurumu, eski Türk-İslam devletlerinde toplum içerisinde adaletin ve düzenin tesis edilmesi için ortaya çıkmış bir şikayet kurumu olarak değerlendirilebilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Kadı-al Kudat Kurumu, kısmen var olan bir yapılanma özelliği taşımaktadır (Özden, 2010: 29; Akıncı, 1999: 267). Nitekim Osmanlı Devleti, devlet teşkilatı ve yapısı bakımından İslam medeniyetinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde

insan haklarını koruyucu ve gözetici kurumların devlet yapısı içerisinde hakimler hakimi anlamına da gelen Kadı-al Kudatlık Kurumu'nun en önemli görevi üstlendiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nde Kadı-al Kudatlık, yapısal ve işlevsel bağlamda bir değişikliğe uğramış ve Kazaskerlik adı altında yeniden düzenlenmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti, Kazaskerlik makamını kurduktan sonra Abbasiler ve Anadolu Selçukluları'ndaki Kadı-al Kudatlık müessesesine artık gerek olmadığını düşünmüştür (Yılmaz, 2000: 53; Ekinci, 2001: 961). Ayrıca Osmanlı Devleti'nde Türk Baş Hakimliği olarak da değerlendirilen Kadı-al Kudatlık Kurumu, devlet ve halk arasındaki ilişkilerin düzenli ve istikrarlı bir biçimde yürütülmesinde halktan gelen şikayetlerin çözüme kavuşmasında önemli görevler üstlenmiştir (Pickl, 1997: 802; Avşar, 1988: 43-44). Bu şekilde de Osmanlı Devleti'nde Kadı-al Kudatlık Kurumu sayesinde Padişahların ve diğer devlet görevlilerinin görevlerini ve yetkilerini kötüye kullanmaları ve adaletsiz uygulamalarda bulunmaları önlenmiştir (Ünal, 2013: 75; Mutta, 2005: 53).

3. Osmanlı Devleti'nde Ombudsman Benzeri Kurumlar

Osmanlı Devleti, kuruluş ve gelişim aşamasında Eski-Türk İslam Medeniyetleri'nden ve farklı nitelikteki devletlerden büyük oranda etkilenmiştir (Armağan, 2011: 140; İnalçık, 2009) ve bunun doğal sonucu olarak da devlet teşkilatı ve yönetimi içerisinde İslam medeniyetine ait yapılanmalar kurulmuştur (Çetin, 2011: 15). Nitekim Osmanlı Devleti'nde İslam Hukuku, devletin temel yasası konumunda yer almıştır (Durhan, 1999: 217). Osmanlı Devleti, İslam dinini benimsemiş bir devlettir. Bu itibarla adalet teşkilatı da dahil olmak üzere devletin bütün teşkilatlarını İslami esaslara göre kurmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti, kuruluş aşamasından itibaren kendisinden önceki Türk-İslam devletlerinin mirası olan adalet anlayışına dayalı bir siyasi/idari sistem oluşturmuştur (Doğan, 2019: 35). Diğer yandan, İslam dini ile uygun bir biçimde Osmanlı Devleti'nde ombudsman benzeri kurum ve kuruluşlara da rastlanmıştır. Bu şekilde de Osmanlı toplumu içerisinde adalet, eşitlik ve hak düzenine dayalı bir yapı tesis edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ombudsman benzeri kurum ve kuruluşlar arasında; Kadı ve Kadıaskerlik Kurumu, Divan-ı Hümayun ve Şeyhülislamlik gibi örnekler bulunmaktadır. Nitekim bu kısım altında bu örnekler sırasıyla açıklanmaktadır.

3.1. Kadı ve Kadıaskerlik (Kazaskerlik) Kurumu

Osmanlı Devleti'nde ilk Kadı, Osman Gazi zamanında atanmıştır (Ekinci, 2005: 418). Osmanlı Devleti'nde Kadı, şeri esaslar çerçevesinde (Yolyapan, 2000; Tok, 2005: 157; Akbulut, 2000: 223)

yargı organının işleme sürecinde önemli görevleri olan bir devlet yetkilisidir (Feyzioğlu & Kılıç, 2005: 31; Akgündüz, 2009: 16). Diğer yandan Osmanlı Devleti'nde Kadı'lar taşranın idaresi ile görevli devlet memurları idi (Akyılmaz, 1999: 130). Osmanlı Devleti'nde tüm davalar Şeriye Mahkemeleri'nde görülmekteydi ve bu mahkemelerin başında da Kadılar bulunmaktaydı (Çadırcı, 1982: 139). Diğer yandan, Osmanlı Devleti'nde Padişah berat'ına bağlı olarak (Ortaylı, 1977: 121), merkeze bağlı olarak (Ortaylı, 1976: 95) atama yolu ile görev başına gelen Kadılar (Ekinci, 2005: 418), yargılama görevlerinin yanı sıra idari ve beledi görevlerle de ilgilenmekteydiler. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde Kadı, hakimlik, mülki idare amirliği ve belediye başkanlığı görevlerini bir arada götürmekteydi (Es, 2008: 29; Toraman, 2002: 192; Ekinci, 2010: 9; Ökmen & Parlak, 2010: 112). Ayrıca Kadılar, halkın müracaatta bulunabileceği bir sosyal güvenlik makamıydı (Akgündüz, 2009: 17). Bu görevlerine bağlı olarak Kadılar iyi eğitim görmüş nitelikli kişiler arasından seçilmekteydi (Demir, 2012). Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde Kadı olarak atanabilmek için hiyerarşik bir düzen içerisinde belirli bir eğitim tahsiline sahip hukuk bilgisi ile donanmış olmak gerekliydi (Arık, 1997: 5). Bu bağlamda asıl olarak Osmanlı Devleti'nde Kadılık kurumunun merkezi idarenin taşra idaresinde görevli, şeriye mahkemelerinin başında bulunan bir hakim olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca Kadı, Osmanlı Devleti'nin taşra idaresinde halkın yakınmaları ve isteklerinin de çözüme kavuşmasında etkin rol oynamış bir kurumdur (Fendoğlu, 2011: 44). Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde Kadı, devlet görevlerine binaen resmi yetkilere sahip bir memur olmasının yanı sıra halkla ve kurumlarla iç dışı olan bir sosyal düzen aracıydı.

Osmanlı Devleti'nde, Kazaskerlik kurumu, I. Murat zamanında meydana getirilmiştir (Demir, 2002: 62). Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik kurumu, yargı teşkilâtının başı ve ilmiye sınıfının da ikinci reisi konumunda bulunmaktaydı. Kadıaskerlik olarak da adlandırılan bu kurum, Eski-Türk İslam devletlerindeki Kâdı-al Kudatlık kurumunun bir karşılığıdır (Akgündüz, 2009: 15; Ekinci, 2006: 107). Diğer yandan, Osmanlı Devleti'nde merkezde adalet biriminin en üst yetkilisi olan Kadıaskerlik kurumu (Beşirli, 2009: 36), yargının başı olarak da kabul edilmekteydi (Yılmaz, 2000: 51) ve Kadıların tayininin de sorumluydu (Reyhan, 1999: 80). Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik kurumunun ortaya çıkması ve gelişimi, Osmanlı ordusunun kurulma, gelişme ve askeri örgütün devlet içerisinde önemli bir duruma geldiği zamana denk düşmektedir. Nitekim bu dönemde askerlerin problemleri ile ilgilenen Kazaskerler, geçen zaman sürecinde yargı gücünün en yetkili memuru konumuna gelmiştir. Bu süreçte kurum, halktan gelen yöneticilere yönelik şikayetleri Padişah adına hızlı bir şekilde incelemekte, süratle karar almakta ve resmi görevlilerin

hatalı, kasıtlı uygulamaları karşında kişileri korumakta, zararların telafî edilmesi için de çalışmaktaydı (Yılmaz, 2000: 53; Avşar, 1988: 44). Nitekim Osmanlı Devleti'nde haksızlığa uğradığını düşünen her halkın (askeri ve reaya) Kazaskerlik kurumuna şikâyet hakkı bulunmaktaydı (Gündoğdu, 2009: 703). Dolayısıyla Kadıaskerlik Kurumu da hem merkezi idarenin yargı organının temel sembolü hem de halkın yakınmalarının veya şikayetlerinin devlet yönetimi ve yöneticilerine aktarıldığı bir yapılanma olarak değerlendirilebilmektedir.

3.2. Divan-ı Hümayun

Eski Türk-İslâm devletlerine benzer biçimde Osmanlı Devleti'nde de Divan-ı Hümayûn² adı altında bütün önemli devlet işlerinin görüldüğü ve karara bağlandığı büyük divan bulunmaktaydı (Uzunçarşılı, 1988: 1; Ateş, 1996: 166). Bu bağlamda Divan-ı Hümayun, Osmanlı Devleti bürokrasisi içerisindeki en önemli organlardan biriydi (İpşirli, 1999: 158). Osmanlı Devleti'nde mezalim divanının yerini alan (Fendoğlu, 2011: 50; Ekinci, 2006: 107; Ekinci, 2010: 2) Divan-ı Hümayun'un kökeni, Orhan Bey zamanına dayanmaktadır (Karatepe, 1990: 115). Diğer yandan Divan-ı Hümayun, Osmanlı Devleti'nin en üst siyasi, idari ve hukuki organıydı. Bu nedenle de devletin her türlü siyasi ve yönetsel kararları Divan tarafından alınmakta ve yürütülmekteydi (Yetkin, 2012: 382). Nitekim Divan-ı Hümayun, devletin tüm organlarının ve başlarının katıldığı, başkanının Padişah olduğu en üst yönetim ve karar organıdır (Durhan, 2000: 60; Sencer, 1986: 49; Başaran, 2000: 44). Osmanlı Devleti'nde adalet düzeninin devletin işlevsel ve örgütsel manada örgütlenmesinde önemli bir konumda bulunması nedeniyle devlet içerisinde adaleti sağlamakla ve yürütmekle görevli kurum Divan-ı Hümayun olmuştur (Bilgili & Öztaşkın, 2007: 428). Nitekim Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun, hem örfî hem de şeri konularda ilk mahkeme olarak çalışmaktaydı ve Divan-ı Hümayu'nun üzerinde bir yargı yeri de bulunmadığı için bu kurumda alınan kararlar kesin hüküm taşımaktaydı (Mumcu, 2007: 69). Dolayısıyla Divan-ı Hümayun, hem bir mahkeme hem de devlet siyasetinin ve yönetimine ilişkin kararların alındığı yüksek bir devlet organıydı. Bu bağlamda Divan-ı Hümayun kurumu içerisinde önemli devlet sorunları ve halkın

² “Divân-ı Hümayûn'da devletin dahili ve harici meseleleri istişâre edilir, birinci ve ikinci derecedeki siyâsî, idârî, askerî, örfî, şer'î, adlî ve mâlî işler görüşülüp karara bağlanırdı. Divân-ı Hümayûn toplantılarında idarî, örfî işlerden sadrâzam, şer'î ve hukukî işlerden kadıasker, arâzi işlerinden nişancı, malî işlerden defterdâr sorumludur. Divân-ı Hümayûn'da görülen işler reisülküttap ve beylikçinin nezaretinde farklı kalemler tarafından defterlere kaydedilirdi. Divan kalemleri tarafından mühimme, ahkâm, tahvil, ruûs, nâme, ahidnâme adında defterlere kaydedilip sadrâzamdaki padişahın mührü ile mühürlenip defterhâneye kaldırılırdı” (Semiz, 2013). Ayrıca Divan-ı Hümayun, Padişah'ın, Sadrazam'ın ve Şeyhülislam gibi üst düzey devlet görevlilerinin katılımıyla çalışmalarını sürdüren ve devlet işleri ile halkın sorun ve görüşlerinin tartışıldığı bir yapılanmadır. Buna rağmen halkın şikayetlerinin ve görüşlerinin dinlendiği asıl Divan, öğleden sonra vezirlerin (bakanların) konaklarında toplanırdı. Bu bakımdan halkın şahsi şikayetleri bu divanda dinlenirdi (Cin & Akgündüz, 1990: 238; Köksal, 2007: 35; Ünal, 2013: 75).

devlet organları karşısındaki mağduriyet konuları da tartışılmakta, bu sorun ve mağduriyet konularına ilişkin çözümler düşünülmekte ve son olarak da kesin karara bağlanmaktaydı.

3.3. Şeyhülislamlık Kurumu

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık Kurumu, temel olarak dini kurumsallaşmanın başı konumundadır (Dodd, 1969: 6) ve İlmiye sınıfının en üst mevkisinde bulunan organın da adıdır (Arı, 1994: 170; Unan, 1991). Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde bütün ilmiye sınıfının başı konumunda olan merkez müftüsüne Şeyhülislâm denilmektedir (Akgündüz, 2009: 14). Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık unvanının ne zaman kullanıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte (Kazımcı, 1983: 230; Dursun, 1989: 318) bazı bilimsel eserlerde Şeyhülislamlık kurumunun resmi bir devlet organı haline gelmesi, Yavuz Sultan Selim dönemine dayandırılmaktadır (Yakut, 2005: 28). Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık, devlet yönetimi içerisinde Sadrazamdan sonra gelen en yüksek devlet görevlilerinden biriydi (Kaydu, 1977: 201). Ayrıca Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık Kurumu, kararlaştırılmış bir kanunun, yapılacak bir işin veya eylemin İslam dinine uygunluğunu değerlendirmekte ve bu değerlendirmeye bağlı olarak “fetva” verirdi (Sarıkçıoğlu, 1982: 197; Ekinci, 2010: 40; Sencer, 1986: 48). Bu bağlamda Şeyhülislamlık Kurumu, Osmanlı Devleti'nde siyasal iktidar ve din ilişkilerinde büyük bir etkiye sahip olan önemli kurumlardan biridir (Yurtseven, 2007: 1268). Nitekim Padişah'lar sık sık verecek oldukları kararlara ilişkin olarak Şeyhülislam'ın görüşlerini ve düşüncelerini büyük bir titizlikle dinlemişlerdir (Akgündüz, 2002: 133). Anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık kurumu, devlet teşkilatı içerisinde önemli bir mevkide yer almış ve devlet siyasetinin ve yönetiminin yürütülmesinde düşünceleri ve kararları ile etkili olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık kurumu, devlet içerisinde İslam hukuku kurallarının istenildiği biçimde uygulanmasında söz sahibi olmuş, bu şekilde de siyasal iktidarın keyfi yönetim karar ve uygulamalarını da sınırlandırmıştır.

4. Türkiye'de Ombudsman Benzeri Kurumlar

Cumhuriyet dönemi siyasal ve yönetsel yapılanması, Osmanlı Devleti'nden miras olarak intikal etmiştir (Ortaylı, 2008). Nitekim yukarıda Eski-Türk İslam devletleri ve Osmanlı Devleti'nde yer alan ombudsman benzeri kurum ve kuruluşlar Türkiye Cumhuriyeti'nde de görülmektedir. Nitekim Cumhuriyet dönemindeki bu kurum ve kuruluşlar arasında; Devlet Denetleme Kurumu (DDK), Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu, Bağımsız İdari Otoriteler (BİO),

Kamu Görevlileri Etik Kurulu ve Ekonomik ve Sosyal Konsey gibi kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Aşağıdaki bölümde sırasıyla bu kurumların açıklamalarına yer verilecektir.

4.1. Devlet Denetleme Kurumu (DDK)

Devlet Denetleme Kurulu (DDK), 1981 yılında çıkarılan bir kanuna dayalı olarak kurulmuştur ve 1982 Anayasa'sında da düzenlenerek Türk hukuku içerisinde yer almıştır (Öztürk, 2007: 60-61). Buna ek olarak Devlet Denetleme Kurumu (DDK)'nu Türk ombudsmanı olarak değerlendiren çeşitli görüş ve kaynaklar da bulunmaktadır (Doğan, 1998: 239). Ancak çeşitli yönere bağlı olarak Devlet Denetleme Kurumu (DDK)'nu tam olarak bir ombudsman olarak nitelendirmek doğru bir yaklaşım değildir (Esgün, 1996: 263-266; Özden, 2010: 134; Erhürman, 1995: 81-84; Altuğ, 2002: 188-190). Nitekim Devlet Denetleme Kurumu (DDK), Cumhurbaşkanlığı bünyesinde kurulmuştur ve sadece Cumhurbaşkanı'na karşı sorumlu olmaktadır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulmuş olan Devlet Denetleme Kurumu (DDK), kamu yönetiminin hukuka uygunluğunun sağlanması ve kamu yönetiminin etkinlik ve verimlilik düzeyinin artırılması amacıyla (Derdiman, 2003: 189; Mutta, 2005: 31) Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine (Avşar, 1988: 122) kamu kurum ve kuruluşlarında araştırma, inceleme ve denetimler gerçekleştirerek, bu incelemelerinden elde ettiği raporu Cumhurbaşkanı'na sunmaktadır (Şengül, 2005: 134; Sanal, 2002: 163-164). Bu doğrultuda Devlet Denetleme Kurumu (DDK), Türk devlet yapılanması içerisinde Cumhurbaşkanlığı bünyesinde örgütlenmiş olan ve Cumhurbaşkanlığı adına (Eryılmaz, 2011: 347) kamu kurum ve kuruluşlarının inceleme, araştırma ve denetlemesini gerçekleştiren bir dış denetim yoludur. Dolayısıyla Devlet Denetleme Kurumu (DDK) aracılığı ile kamu yönetimi dış bir organ veya yöntem tarafından denetlenmektedir.

4.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dilekçe Komisyonu

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dilekçe Komisyonu inceleme ve araştırması, 1982 Anayasa'sının "Siyasi Haklar ve Ödevler" başlıklı ikinci kısmının (Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dilekçe Komisyonu, 2013) 74. Maddesi'ne dayalı olarak vatandaşlara tanınan dilekçe hakkının bir parçasıdır (Öztürk, 2007: 39). Bu çerçevede, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ve karşılık esas göz önüne alınmak kaydıyla Türkiye'de ikamet etmekte olan yabancılar (3.10.2001-4709 Anayasa değişikliği bağlamında) yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne yazılı olarak başvurarak dilek ve şikayetlerini beyan etme hakkına sahiptirler (Gözübüyük, 2010: 371; Avşar, 2012: 37; Akıncı, 1999: 28; Demir, 2002: 228-229). Bu bağlamda

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dilekçe Komisyonu, vatandaşlardan TBMM'ye doğrudan ulaşan şikayet konusuna ilişkin bir dilekçe hakkında öncelikle Meclis'in kendi üyelerinden meydana gelen bir komisyonda araştırılması ve araştırma sonrasında ilgili kamu yönetimlerinin uygulamalarının gözlemlenmesi ve daha sonrasında da ihtiyaç duyulan dilekçe başvurularının Meclis Genel Kurulu'nda değerlendirilmesini kapsayan bir işlevsel özelliğe sahiptir (Aktaş, 2009: 136). Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde bir dilekçeye ilişkin olarak verilen kararların hükümeti ve kamu yönetimini hukuken bağlama gücü bulunmamaktadır. Nitekim bu kararlar, bir yargı kararı değildir (Gözübüyük & Akıllıoğlu, 1992: 295). Tüm bunlara rağmen idari çarelerin son bulması ve dilekçe konusu olaya ilişkin yargı yolunu mümkün olmaması halinde komisyon duruma müdahale edebilmektedir (Köksal, 2007: 85).

Anlaşıldığı üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dilekçe Komisyonu, kamu yönetimi kurum ve kuruluşlarından şikayetçi olan vatandaşların bir dilekçe aracılığı ile ilgi kamu yönetimi ve yöneticileri üzerinde etkili olabilmek için kullandıkları bir araçtır. Diğer yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dilekçe Komisyonu, kendisine ulaşan bir şikayet hakkında öncelikle ilgili idare ve kişi ile iletişime geçmektedir ve durumu düzeltmek için çaba göstermektedir. Ancak komisyon, önemli gördüğü bir konuyu Meclis Genel Kurulu'na taşıma yetkisine de sahiptir. Bu şekilde de söz konusu sorun alanının Parlamento (Meclis)'da görüşülmesini sağlayabilmektedir.

4.3. Bağımsız İdari Otoriteler (BİO)

Bağımsız İdari Otoriteler (BİO), kamu yönetiminde “üst kurullar”, “düzenleyici ve denetleyici kurullar”, “regülasyon kurumları” ve “süper kurullar” gibi farklı adlarla anılmaktadırlar (Bilgiç & Gül, 2013: 617). “Bağımsız İdari Otorite” kavramı analiz edildiğinde üç sözcük ile üç özellik ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda “Bağımsız” kelimesi, kurumun yürütme organına karşı organik ve işlevsel anlamda bağımsızlığını; “İdari” kelimesi, ayrı kamu tüzel kişiliği olsun ya da olmasın, idari organlar anlamına gelir; “Otorite” kelimesi, bunların yalnızca danışma organları değil, aynı zamanda düzenleyici kararlar alan veya yürütme kararlarını alıp uygulayan kuruluşlar olduğunu da göstermektedir (Tan, 2002: 15). Bağımsız İdari Otorite (BİO)'ler, toplumsal yaşam içerisinde özel bir önem taşıyan birtakım duyarlı (hassas) alanları ve sektörleri “regüle etmek (düzenlemek, denetlemek ve yönlendirmek)” için kurulmuş yeni tip idari yapılanmalardır. Diğer yandan bu tür yapılanmalar veya kurulların hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde çok sayıda örneğine rastlanmaktadır (Karaarslan, 2008). Nitekim Bağımsız İdari Otoriteler (BİO)'lerin

özellikleri arasında; özerk ve bağımsız olması, kamusal alanın duyarlı alanları (enerji, iletişim, ekonomi vb.) içinde denetim ve düzenlemeye bağlı olarak kamusal yetkilere sahip olması, merkezi idarenin hiyerarşik yapısından ayrılmış olması husular yer almaktadır. Bu şekilde de Bağımsız İdari Otorite (BİO)'ler, devletin siyaset ve yönetim yapılanması dışında özerk bir kamusal hizmet sunma mekanizması haline gelmektedirler. Buna bağlı olarak Bağımsız İdari Otoriteler (BİO), “*depolitize devlet*” anlayışı ile devlet içerisinde yer alan hassas sektörleri objektif ve yansız olarak yöneten yapılanmalara dönüşmektedirler (Sobacı, 2006: 160-161). Anlaşıldığı üzere Bağımsız İdari Otoriteler (BİO), devletin hassas sektörleri olarak adlandırılan alanlarda karar alma, uygulama ve denetleme yetkilerine sahip olan, devletin idari teşkilat yapılanması içerisinde bakanlık hizmetlerindeki bir dönüşüme gönderme yapmaktadır (Ulusoy, 1999: 4). Bu otoriteler devletin klasik bakanlık örgütlenmesinin dışında eylem ve faaliyet göstermektedirler.

Bağımsız İdari Otorite (BİO)'lerin klasik idari yapılanma karşısında yapısal özellikleri yanında, işlevsel özelliklerine bağlı olarak da özgün yanları bulunmaktadır. Nitekim bu kuruluşlar veya otoriteler, hem görevli oldukları alanda düzenleme yetkisi çerçevesinde kurallar koymakta hem de bu kurallara uyulup uyulmadığını denetlemekte ve gerekli durumlarda önemli parasal ve idari yaptırımlar da uygulayabilmektedirler. Diğer yandan bu tür kuruluşların bir başka önemli özellikleri arasında da, bazı uyuşmazlıkları çözme yetkisi ile donatılmış olmalarıdır. Bu nedenle Bağımsız İdari Otorite (BİO)'lerin devlet bünyesinde yasama, yürütme ve yargı organlarına benzer biçimde üç temel erkin yetkileri ile donatıldığı; dolayısıyla sadece idari kuruluşlar olmadıkları, “karma veya melez” bir nitelikte oldukları düşünülmektedir (Sarısoy, 2010: 287). Bunların idare edilmesinde üç yönü incelenir: seçilmiş yetkililerden bağımsızlıkları, düzenleyicilerle ilişkileri; karar alma süreçleri (Thatcher'dan akt. Ege, 2020: 12). Diğer yandan Bağımsız İdari Otorite (BİO)'lerin ana hedefi, tüketicileri firmaların piyasa güçlerini ve etkinliklerini kötüye kullanmaları gibi kötü uygulamalardan korumak ve ilgili sektör içerisinde yeterli yatırım ve rekabeti sağlayacak düzenlemeleri yapmaktır. Bu hedef çerçevesinde Bağımsız İdari Otoriteler, kuralların belirlenmesi, kuralların işleyişinin izlenmesi ve denetlenmesi, soruşturmaların yürütülmesi, kararların alınması ve uygulanması, piyasa oyuncularının eğitilmesi gibi faaliyetleri yürütmektedirler. Bağımsız İdari Otorite (BİO)'lerin bu belirtilen faaliyetlerini etkin ve verimli bir biçimde yürütebilmeleri için bağımsız, saydam, hesap verebilir, uzman ve güvenilir olmaları bir zorunluluktur (Argüden, 2012; Atay, 2006: 263). Bu kuruluşların veya otoritelerin genel olarak işlevi ise, toplum yaşamında duyarlı alanlar olarak kabul görmüş kamu ve özel faaliyetleri

düzenleyerek, izleyerek ve denetleyerek, kötü davranış, uygulama ve durumları önleyerek ve en sonunda onaylayarak bazı temel hak ve özgürlükleri ve ekonomik düzeni korumak ve güvence altına almaktır (Duran, 1997: 5).

Bağımsız İdari Otoriteler, teknolojik gelişmelere son derece açık olup, toplumsal yaşamda özel bir öneme sahip olup, özel teşebbüs özgürlüğü, iletişim ve bilgi edinme hakkı, mülkiyet hakkı gibi temel hak ve özgürlüklerle doğrudan ilgilidir (Ulusoy, 2003). Bu nedenle Bağımsız İdari Otoriteler (BİO)'in ilk örnekleri daha çok piyasa ekonomisi ile örgütlenmiş liberal bir ülke olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde ortaya çıkmıştır (Arslan & Arslan, 2010: 87). Nitekim bu kuruluşlar veya otoriteler, kendine özgü yapıları sayesinde daha önce faaliyette bulunan örgütlenmelere benzememektedirler. Dünyada ve Avrupa'da 1980'lerden sonra liberal ekonomi politikaları hakim olmaya başlamış ve devletin ekonomik politikalar ve uygulamalar üzerindeki hakim konumu azalmıştır. Bu çerçevede devletin küçültülmesi bağlamında boşlukta kalan alanlarda Bağımsız İdari Otoriteler (BİO) faaliyet göstermeye başlamışlardır (Uran, 2012: 43). Nitekim Bağımsız İdari Otoriteler (BİO), devletin piyasadan çekilmesi sonrasında ortaya çıkan boşlukları doldurmakla beraber asıl olarak liberal piyasanın işleyişine yönelik düzenlemeler yapmaktadırlar (Arslan, 2010: 27). Bu şekilde de devlet müdahaleci bir yapıdan düzenleyici bir yapıya kavuşmaktadır ve devletin asli fonksiyonlarına çekilmesi sonrasında boş kalan alanları da Bağımsız İdari Otorite (BİO) tipi kurum ve kuruluşlar doldurmaktadırlar.

Anlaşıldığı üzere devletin bir iktisadi aktör olarak tanımlanan geleneksel rolünün dönüşümü sonrasında, son yıllarda dünya genelinde yaşanan gelişmeler devletin düzenleyici ve denetleyici rolünü ön plana çıkarmaktadır (Petek, 2002: 252). Nitekim 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de de kalkınma politikalarında ve diğer alanlarda yaşanan dönüşüm Bağımsız İdari Otorite (BİO)'lerin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Türkiye'de devlet, 1980'lerden sonra liberalleşme ve özelleştirme politikaları çerçevesinde bir yeniden yapılanma süreci içerisine girmiştir. Buna bağlı olarak kamusal işletmelerin özelleştirilmesi ve devlet tekellerinin kaldırılması gibi gelişmeler 1980'lerin ortalarında meydana gelmeye başlamıştır. Yaşanan gelişmelere bağlı olarak liberal politikalar ile piyasadaki devletin ekonomik bir aktör olarak gücü zayıflamış, devletin düzenleyici rolü güçlenmiştir. Türkiye'de bu yeni rolü oynamak amacıyla düzenleyici ve denetleyici kurumlar (Bağımsız idari otoriteler) 1980'li yılların başlarında ortaya çıkmaya başlamışlardır (Çapar & Turgut, 2010: 66). Dolayısıyla Türkiye'de Bağımsız İdari Otorite (BİO)'ler devletin liberalleşmesi, serbest piyasa ekonomisi ile örgütlenmesi ve bu şekilde asli

fonksiyon ve görevlerine çekilmesi sonrasında gündeme gelmiş ve devletin idari teşkilat yapılanması içerisindeki yerini almıştır.

4.4. Kamu Görevlileri Etik Kurulu

Türk kamu yönetiminde son yıllarda önem verilen konulardan birini kamu yönetimi etiği oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de etik konusundaki çalışmaların artması ve yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma gibi kötü yönetim unsurlarından arınmış, etik bir kamu yönetiminin kurulması gerektiği düşüncesi hakim unsur olarak ortaya çıkmıştır (Gül, 2008: 84-85). Nitekim bu amaçla oluşturulan Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Türkiye'de kamu yönetimi alanında yaşanan reform sürecinin bir parçası olup; şeffaflık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik gibi bir takım etik davranış ilkelerini belirlemektedir. Ayrıca Kurul, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi sırasında kamu görevlilerinin uyması gereken kamu yararının gözetilmesi ve uygulanmasında ortaya çıkabilecek sorunları çözmektir (Odyakmaz & Güzel, 2013: 29) ve bu bağlamda amaçlanan ilkelerin benimsenmesini yerine getirmek amacıyla Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur (Alıcı, 2008: 70; Akgün, 2007: 97). Bu bağlamda Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun kural koyucu ve denetleme olmak üzere iki önemli işlevi bulunmaktadır (Arap & Yılmaz, 2006: 59). Dolayısıyla Türkiye'de etik konusunda bir ilerleme bağlamında bir adım olarak değerlendirilebilecek olan Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Türk kamu yönetiminde etik anlayışı ve uygulamasının kurumsallaşması için büyük önem taşımaktadır.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 2004 yılında kurulmuştur (Sayer & Barutçu, 2011: 59). 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunu'nun 1. Maddesi'nde bu kanunun amacı; *“kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kuruluş, görev ve çalışma usul ve esaslarının belirlenmesidir. Bu Kanun, genel bütçeye dahil daireler, katma bütçeli idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri, döner sermayeli kuruluşlar, mahalli idareler ve bunların birlikleri, kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kurul, üst kurul, kurum, enstitü, teşebbüs, teşekkül, fon ve sair adlarla kurulmuş olan bütün kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan; yönetim ve denetim kurulu ile kurul, üst kurul başkan ve üyeleri dahil tüm personeli kapsar. Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar*

Kurulu üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı mensupları ve üniversiteler hakkında bu Kanun hükümleri uygulanmaz” hükümleri çerçevesinde düzenlenmiştir. Anlaşıldığı üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulu, kamu yönetimlerinin ve personelinin etik dışı yönetim uygulamalarından arınmaları için ortaya çıkmış modern bir yapılanma özelliği taşımaktadır.

4.5. Ekonomik ve Sosyal Konsey

Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK), ekonomik ve sosyal politikalar ilişkin olarak bu politikaların meydana getirilmesinde uzlaşma ve işbirliği sağlamak, bu durumun devamlı surette gerçekleşmesi için de uygun koşulları sağlayarak bir ortak platform kurmak için 1995 yılında Başbakanlık Genelgesi’ne bağlı bir biçimde kurulmuştur (Özden, 2010: 139; Koç, 1999). Bu Başbakanlık Genelgesi’nde esas olarak Konsey’in, Avrupa Topluluğu ile entegrasyon çerçevesinde Ankara Anlaşması’nın uygulanmasını sağlamak amacıyla ve 144 sayılı ILO Sözleşmesi’nin onaylanmasının bir gereği olarak kurulduğu ifade ediliyordu (Görmüş, 2007: 127). İzleyen dönemde bu Başbakanlık Genelgesi’ni 1996, 1997 ve 1999 yıllarındaki diğer Başbakanlık Genelgeleri izlemiştir ve ayrıca VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ve bazı Hükümet Programları’nda Ekonomik ve Sosyal Konsey’in yasal bir çerçeveye kavuşması için hedefler öngörülmüştür (Ruhi, 2001: 156).

Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Konsey, 11 Nisan 2001 tarih ve 4641 sayılı Kanun çerçevesinde yasal bir düzenleme ile Türk hukuk sistemindeki yerini almıştır. Nitekim 4641 sayılı Ekonomik ve Sosyal Konseyin Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanunu’nun Kuruluş başlıklı 2. Maddesi’nde; *“Başbakanın başkanlığında, Başbakan yardımcıları, Devlet Planlama Teşkilâtından sorumlu Devlet Bakanı, Hazineden sorumlu Devlet Bakanı, Dış Ticaret Müsteşarlığından sorumlu Devlet Bakanı, Devlet Personel Başkanlığından sorumlu Devlet Bakanı, Maliye Bakanı, Tarım ve Köyişleri Bakanı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarı, Gümrük Müsteşarı, Devlet Personel Başkanı ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunu temsil eden üçer temsilciden ve Başbakan tarafından belirlenecek diğer Hükümet temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile kamu görevlilerinden oluşur”* hükümleri bulunmaktadır. Anlaşıldığı Türkiye’de

Ekonomik ve Sosyal Konsey, toplum içerisindeki farklı kesim ve aktörlerin bir araya gelerek ortak bir platform çerçevesinde ekonomik ve sosyal politikaların karar alma süreçlerinde yer almalarını sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır ve bu esaslar çerçevesinde de görevlerini sürdürmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ombudsman, günümüzde neredeyse dünyanın tüm devletlerinde uygulanmaktadır. Çağdaş devletlerde adaletin sağlanmasında şikayet kültürü üzerinden halkın savunuculuğunu yapmaktadır. Demokrasi kalitesini yükselterek kamu yönetimindeki kötü yönetim uygulama ve davranışlarını azaltmaktadır. Bu sayede de siyasal sistemin meşruiyetini güçlendirmektedir.

Eski Türk-İslam devletleri, Osmanlı'da özellikle klasik çağda ve Türkiye'de adalet devamlı surette yönetimin ve siyasetin temelinde yer almıştır. Nitekim İslam Hukuku bağlamında da devletlerin temeli olarak görülen hakka ve adalete dayalı yönetim sayesinde halk kamusal organlar karşısında sorunlarını ve şikayetlerini çeşitli kurumlara ve şahıslara ulaştırmışlardır. Yine çağdaş Türkiye'de cumhuriyet rejimine geçilmesi sonrasında çağdaş hukukun gereği olarak adalet yine temel alınarak sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan, Türk devletlerinin binlerce yıllık siyasal kültürü ve İslam medeniyetinin yapmış olduğu katkı ile süregelen adaletle yönetme geleneği, günümüzde ombudsman ve buna benzeyen kurumlarla devam ettirilmektedir.

Çağdaş dünyada neredeyse tüm devletlerde uygulanmakta olan ombudsman yapısı, bu toplumlarda demokrasinin, insan haklarının ve hukuk devletinin de teminatı konumundadır. Eski Türk-İslam, Osmanlı devletinde ve Türkiye'de de ombudsman benzeri kurumlar ve sistemler, hakkın yerini bulmasında, devletine güvenen halkın oluşturulmasında, sağlıklı işleyen kurumlarda ve mutlu toplumda adaleti esas alarak çağdaş ve kaliteli demokrasinin izlerini meydana getirmektedir.

Sonuç olarak, çalışmada yapılan literatür taramasında geçmişten günümüze toplumun huzuru, devletlerin kurumsallaşması ve halkla devlet arasındaki güven köprüsünün kurulmasında önemli bir kavram olan adalet, eski Türk-İslam devletleri, Osmanlı Devleti klasik döneminde de bazı kurumlar ve şahıslar ile tabii ki Tanzimat'tan günümüze ve cumhuriyet rejiminde tesis edilmeye çalışılmıştır. Nitekim bu şekilde de çağdaş dünyanın önemli hak arama ve şikayet çözme mekanizmalarından biri olan demokratik karakterli ombudsman yapıları ile benzerlikler ortaya çıktığı görülmektedir. Eski Türk-İslam devletlerindeki muhtesib, kadial kudat ve divan-ı mezalim ile Osmanlı Devleti'ndeki kadıasker, divan-ı hümayun ve şeyhülislamlık kurumları ve Türkiye'de sözü edilen kurum ve yapılar İslam kültüründeki adalet ve dayanışma anlayışını bünyesinde

taşıyan birbirilerini etkilemiş siyasal kurumlar ve mekanizmalardır. Nitekim Türk milleti geçmiş İslam Hukuku kültürü, örf/adetleri ve çağdaşlaşma yolunda meydana getirdiği atılımlarla evrensel değerleri bütünleştirerek geleceğe doğru yürümeye çalışmaktadır. Bu durum da bu kültürde insana verilen değeri ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde de devletlerin siyasal kurumları, demokrasi ilkeleri bağlamında adaleti sağlamaya çalışırken, ombudsman gibi halka yakın, onların sorunlarını çözen ve dostane mekanizmalardan yararlanmaktadırlar. Nitekim eski Türklerde belirtilen kurumlar da bu noktada ombudsman benzeri bir yapı ihtiva etmektedirler. Bu şekilde de çağdaş Türkiye'ye miras kalmışlardır. Ancak bu siyasal kurumlar, söz konusu eski ya da tarihsel dönemlerde ayrıca devletin yönetim zirvesinin de temel aktörleridir. Daha açık olarak eski dönemdeki kurumlar, devletin genel siyasetinin yürütülmesine ek olarak, yardımcı hizmet bağlamında halkın sorunlarını da dinlemişler, onlara yardımcı olmuşlar ve bu şekilde de topyekun toplumun yönetilmesi, kalkınması ve huzura erişmesi için çabalamışlardır. Cumhuriyet Türkiye'sinde de yine halk dostu, sorun çözen ve güven sağlayan yapılar devam etmiş, halk ve devlet arasında güven köprüsü kurmuşlardır.

Kaynakça

Akbulut, İ. (2000). Osmanlı devletinde adalet düzeni. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜEHFD)*, IV(1-2), 219-256.

Akgün, S. B. (2007). Yönetim Etiği Açısından Türkiye'deki Kurumsallaşma Çabaları "Kamu Görevlileri Etik Kurulu". *Türk İdare Dergisi*, 455, 81-111.

Akgündüz, A. (2009). İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Ser'iyeh Mahkemeleri ve Ser'iyeh Sicilleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14, 13-48.

Akgündüz, M. (2002). *Osmanlı devletinde şeyhülislamlık*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Akıncı, M. (1999). *Bağımsız idari otoriteler ve ombudsman*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Aktaş, K. (2009). Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu Örneğinde Elektronik Devlet Uygulamaları. *Yasama Dergisi*, 11, 130-156.

Akyılmaz, B. (1999). Osmanlı Devleti'nde Merkezi Yönetimin Taşra İdaresi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 127-153.

Akyüz, V. (1995). *İslam hukukunda yüksek yargı ve denetim: divan-ı mezalim*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No. 92.

- Alıcı, O. V. (2008). Kamu görevlileri etik kurulu ve etik davranış ilkeleri. *Yerel Siyaset Dergisi*, 14, www.yerelsiyaset.com/pdf/agustos2008/14.pdf, (Erişim Tarihi: 23.05.2013).
- Altuğ, Y. (2002). *Kamu denetçisi (ombudsman)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Arap, İ. & Yılmaz, L. (2006). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının “Yeni” Kurumu: Kamu Görevlileri Etik Kurulu. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(2), 51-69.
- Argüden, Y. (2012). Kamu yönetimi ve üst kurullar. *Dünya Gazetesi*, 06.04.2002, www.arguden.net › makaleler › kamu reformu, (Erişim Tarihi: 03.02.2012).
- Arı, M. S. (1994). Osmanlı devleti’nde şeyhülislamlık müessesesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 170-178.
- Arık, F. Ş. (1997). Osmanlılar’da kadılık müessesesi. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 8, 1-71.
- Armağan, A. (2011). Klasik dönemde osmanlılarda devlet yönetim anlayışına dair bazı düşünceler. *Akademik Bakış*, 5(9), 139-156.
- Arslan, N. T. (2010). Yönetimin yeni yapı taşları bağımsız idari otoriteler: “Yavru leviathanlara doğru”. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59, 25-49.
- Arslan, N. T. & Arslan, E. (2010). *Yeni kamu yönetimi ve üst kurullar*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Ataman, T. (1997). Ombudsman ve temiz toplum. *Yeni Türkiye*, Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II, 14, 779-789.
- Atar, F. (1978). İslam adliye teşkilatı tarihine kısa bir bakış. *Diyanet Dergisi*, XVII(1), 34-42.
- Atay, E. E. (2006). Bağımsız idari otoriteler ve Türkiye uygulaması. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, X(1-2), 259-293.
- Ateş, T. (1996). *Osmanlı toplumunun siyasal yapısı*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Avşar, B. Z. (1988). *Ombudsman (kamu hakemi): Türkiye için bir model önerisi*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Eğitim Yayınları: 38.

Avşar, B. Z. (2012). *Ombudsman: İyi yönetilen Türkiye için kamu hakemi*. İstanbul: Hayat Yayın Grubu.

Başaran, İ. E. (2000). *Yönetim*. Ankara: Feryal Matbaası.

Beşirli, M. (2009). Kent tarihi açısından şerhiye sicilleri ve Çankırı şerhiye sicillerinin toplu kataloğu üzerine. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 4, http://ktp.isam.org.tr/pdfdr/d02875/2009/2009_4_besirlm.pdf, (Erişim Tarihi: 03.05.2013).

Bilgiç, V. & Gül, S. K. (2013). Türkiye’de yerelleşme politikaları”. VII. Kamu Yönetimi Forumu: Küreselleşme Karşısında Kamu Yönetimi Bildiriler Kitabı, <http://www.gear.pol.tr/yrdr.do%c3%a7.%20dr.s.kenan%20g%c3%9cl1/yerelle%c5%9fme%20politikalar%c4%b1.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

Bilgili, A. S. & Öztaşkın, Ö. B. (2007). Osmanlılarda zulmün men’i. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 425-442.

Cin, H. & Akgündüz, A. (1990). *Türk-İslam hukuk tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınevi.

Çadircı, M. (1982). Tanzimat’ın ilanı sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda kadılık kurumu ve 183 tarihli “tarik-i ilmiye’ye dair ceza kanunname’si”. *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, 25, 139-161.

Çapar, S. & Turgut, K. (2010). Katılımcılık bağlamında düzenleyici kurumlarda yönetim. *Türk İdare Dergisi*, 469, 63-91.

Çetin, F. (2011). Osmanlı-Safevi rekabetinin Osmanlı resmî ideolojisine etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 12-28.

Demir, G. (2002). *Ombudsman aranyor*. İstanbul: Ahi Kültürünü Araştırma Yayınları, Sade Ofset Matbaası.

Demir, M. C. (2012). Osmanlı devletinde hukuk sistemi, *Gündem Türkiye*, 21.04.2012, <http://www.gundemturkiye.com/tarih/osmanli/osmanli-devletinde-hukuk-sistemi.html>, (Erişim Tarihi: 16.08.2013).

Demirkaya, Y. (1998). Osmanlı Devleti’nde belediye (hisbe) teşkilatı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 41-42, 303-317.

Denek, M. N. (2010). *İslam, eşitlik ve sosyal adalet*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Derdiman, R. C. (2003). *Türkiye idaresinin hukuksal yönü ve yapısı*. Bursa: Alfa Aktüel.
- Dodd, C. H. (1969). *Politics and governments in Turkey*. Great Britain: University of California Press.
- Doğan, K. C. (2015). Ahilik teşkilatı, ombudsman ve etik ilişkisi. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 4(7), Spring, 28-36.
- Doğan, K. C. (2019). Osmanlı devleti klasik çağında kadılık kurumu ve fonksiyonları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(4), 34-40.
- Doğan, K. C. (2021a). Demokrasi kavramı bağlamında eski Türklerde iktidar, bürokrasi ve divan geleneği: Büyük Selçuklu devleti üzerine bir değerlendirme. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), Haziran, 91-108.
- Doğan, K. C. (2021b). Ombudsman teorisi: İnterdisipliner bir analiz. *International Social Sciences Studies Journal (SSS Journal)*, 7(91), 5182-5190
- Doğan, K. C. & Uğur, Ö. (2018). The effectiveness of ombudsman in improving good administration in the european union (EU). M. Rusev, E. Straus, C. Avcıkurt, A.Soykan ve B. Parlak (Eds.), içinde *Social Sciences Researches in the Globalizing World* (pp.180-192), Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Doğan, M. (1998). Ombudsman ve devlet denetleme kurulu. Davut Dursun, Hamza Al (Eds.), içinde *Türkiye’de Yönetim Geleneği: Kurumlar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Arayışları*, İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Duran, L. (1997). Türkiye’de bağımsız idari otoriteler. *Amme İdaresi Dergisi*, 30(1), 1-10.
- Durhan, İ. (1999). Osmanlı hukukunun yapısı üzerine bir etüd. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, III(1), 215-232.
- Durhan, İ. (2000). Divan-ı Hümayun’un yargı yetkisi. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, IV(1-2), 59-78.
- Dursun, D. (1989). *Yönetim-din ilişkileri açısından Osmanlı devletinde siyaset ve din*. Ankara: İşaret Yayınları.
- Ege, İ. (2020). Bağımsız idari otoriteler (bağımsız düzenleyici kurumlar): Sigortacılık ve özel emeklilik düzenleme ve denetleme kurumu örneği. *Kapadokya Akademik Bakış*, 4(1), 1-29.

Ekinci, E. B. (2001). Osmanlı hukukunda mahkeme kararlarının kontrolü (klasik devir). *Belleten*, LXV(244), 959-1006.

Ekinci, E. B. (2005). Osmanlı devleti'nde mahkemeler ve kadılık müessesesi literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), 417-440.

Ekinci, E. B. (2006). İslam hukuku tarihi. İstanbul, <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/islamhukuktarihi.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.02.2013).

Ekinci, E. B. (2010). Osmanlı mahkemeleri (tanzimat ve sonrası). İstanbul, <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/osmmah.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.04.2013).

Erdoğan, İ. (2000). Osmanlı iktisadi düzeninde ihtisab müessesesi ve muhtesiblik üzerine bir deneme. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 11, 123-145.

Erhürman, T. (1995). *Dünyada ve KKTC'de ombudsman*. Lefkoşe: Işık Kitabevi Yayınları.

Eryılmaz, B. (2011). *Kamu yönetimi*. Ankara: Okutman Yayıncılık.

Es, M. (2008). Osmanlı devleti'nde mahalli idareler. *Yerel Siyaset Dergisi*, 27, Mart, 27-38.

Esgün, İ. U. (1996). Ombudsman kurumunun Türkiye için gerekliliği üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45(1), 251-278.

Fendoğlu, H. T. (2011). *Kamu denetçiliği (ombudsmanlık)*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Feyzioğlu, H. S. & Kılıç, S. (2005). Tanzimat arifesinde kadılık-naiplik kurumu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(38), 31-53.

Furat, A. H. (2008). Kadıkudatlık müessesesinin oluşumu ve ilk kadıkudatlar. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 103-121.

Geçit, M. S. (2013). İslam düşünce tarihinde yönetimi meşrulaştırma çabalarına örnek olarak El-Ferra'nın ahkamu's-sultaniyye modeli. *EKEV Akademi Dergisi*, 56, 55-68.

Görmüş, A. (2007). Türkiye'de sosyal diyalogun gelişimi. *Çalışma ve Toplum*, 3(14), 115-140.

Gözübüyük, A. Ş. (2010). *Türkiye'nin yönetim yapısı*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Gözübüyük, A. Ş. & Akıllıoğlu, T. (1992). *Yönetim hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Gül, S. K. (2008). Kamu yönetiminde ve güvenlik hizmetlerinde hesap verebilirlik. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 71-94.

Gündoğdu, İ. (2009). Osmanlı tarihi kaynaklarından kazaskerlik rûznâmçe defterleri ve önemi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 697-722.

Hatemi, H. (1970). *İslam hukuku 'nda devlet yapısı*. İstanbul: Hareket Yayınları.

Hızlı, M. (2011). Ahiliğin Anadoludaki gelişim süreci. Baki Çalkır, İskender Gümüş (Eds.), içinde *Ahilik*, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları: 1.

İnalçık, H. (2009). *Osmanlı imparatorluğu: Toplum ve ekonomi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

İpşirli, M. (1999). Osmanlı devlet teşkilatı. Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), içinde *Osmanlı Devleti Tarihi*, 1. Cilt, İstanbul: Zaman, Feza Gazetecilik A.Ş.

Kalkışım, H. M. & Doğan, K. C. (2017). Eski Türk-İslam devletleri'nde yakınma (şikâyet) kurumları. *Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)*, 9, Eylül, 158-174.

Karaarslan, E. (2008). Kamu sektörüne dahil kamu idarelerinin tasnifi ve bu birimlerin hukuki-mali yapıları. Ankara, erkankaraarslan.org/bolum/kitap/dosya/31.pdf, (Erişim Tarihi: 13.05.2012).

Karatepe, Ş. (1990). *Osmanlı siyasi kurumları: "Klasik dönem"*. İstanbul: İşaret Yayınları.

Kaya, K. (2007). Tanzimat'tan önce belediye hizmetleri ve voyvodalar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26(41), 101-112.

Kayaoğlu, İ. (1986). İslamda adalet mefhumu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 201-206.

Kaydu, E. (1977). Osmanlı devleti'nde şeyhülislamlık müessesesinin ortaya çıkışı. *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2, 201-210.

Kazıcı, Z. (1983). *İslam medeniyeti ve müesseseleri tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Kazıcı, Z. (1987). *Osmanlılarda ihtisab müessesesi (ekonomik, dini ve sosyal hayat)*. İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği: 21.

Kazıcı, Z. (2010). *İslam kültürü ve medeniyeti*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Koç, Y. (1999). Türkiye’de ekonomik ve sosyal konsey. Türk-İş Eğitim Yayın No. 21, Ankara, <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1322242966b.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.10.2013).

Koyuncu, N. (2013). İslam-Osmanlı hukukunda devlet kavramı. *Üniversite-Toplum Elektronik Dergisi*, http://www.universite-toplum.org/pdf/pdf_ut_325.pdf, (Erişim Tarihi: 03.07.2013).

Köksal, M. (2007). *Ombudsman: “Kamu hakemi”*. Ankara: Işık Eğitim Kültür Hizmetleri.

Kurban, Y. (2012). Divan-ı Mezalim’den ombudsmanlığa: Kamu denetçiliğinin tarihi arka planı. *EKEV Akademi Dergisi*, 52, 91-104.

Kuşçu, A. D. (2009). Eyyübîler’de mezâlim mahkemeleri ve Dârü’l-Adl. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 207-229.

Malik, M. S. (2007). *A comprehensive analysis of the law of the ombudsman*. United State Of America: Aberdeen University Press Services.

Mumcu, A. (2007). *Divan-ı hümayun*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Mutta, S. (2005). *İdarenin denetlenmesi ve ombudsman sistemi*. İstanbul: Kazancı Kitap Ticaret.

Odyakmaz, Z. & Güzel, O. (2013). İdarenin uygulamaları bakımından idare, etik ve ahlâk. *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 19-56.

Ortaylı, İ. (1976). Osmanlı kadı’sının taşra yönetimindeki rolü üzerine. *Amme İdaresi Dergisi*, 9(1), 95-107.

Ortaylı, İ. (1977). Osmanlı kadısı tarihi temeli ve yargı görevi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 30, 117-128.

Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye teşkilat ve idare tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.

Ökmen, M. & Parlak, B. (2010). *Kuramdan uygulamaya yerel yönetimler: ilkeler, yaklaşımlar ve mevzuat*. Bursa: Alfa Aktüel.

Özdemir, A. (2013). İmam Ebu Yusuf’un fukaha tabakatındaki yeri. *International Journal of Social Science*, 6(3), March, 491-508.

Özden, K. (2010). *Ombudsman*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özkorkut, N. Ü. (2008). Yargı bağımsızlığı açısından Osmanlı’da ve günümüz Türkiye’sinde yargıya genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(1), 225-242.

Öztoprak, M. (2013). Endülüs hadisçiliğinde kadıların yeri. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV(7), 105-122.

Öztürk, T. (2007). *Türk kamu yönetiminde bireyden devlete yönetsel demetim süreci; sorunlar, öneriler ve çözüm yolları*. Ankara: Barış Platin Kitap Ltd.

Parlak, B. & Doğan, K. C. (2019). *Kamu yönetiminde denetim ve ombudsmanlık*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Parlak, B. & Doğan, K. C. (2021). A methodological analysis on the restructuring of social sciences in the context of ombudsman paradigm, liberal democracy and the annales school. *International Social Sciences Studies Journal (SSS Journal)*, Jan. 6(76), 40-58.

Petek, A. (2002). Kamu kesiminde düzenleyici kurumlar ve politikalar üzerine bir teorik çerçeve. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 251-269.

Pickl, V. J. (1986). Ombudsman ve yönetimde reform. Çev. Turgay Ergun, *Amme İdaresi Dergisi*, 19(4), 37-46.

Pickl, V. J. (1997). Ombudsman sistemlerinin İslami temelleri. Çev. Taykan Ataman, *Yeni Türkiye Dergisi*, Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II, 14, 800-805.

Reyhan, C. (1999). Osmanlı devleti'nde siyasal iktidar ve ilmiyye sınıfı. *Amme İdaresi Dergisi*, 32(3), 209-224.

Ruhi, M. E. (2001). Türkiye'de ekonomik ve sosyal konsey. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, V(1-4), 217-238.

Sanal, R. (2002). *Türkiye 'de yönetsel denetim ve devlet denetleme kurulu*. Ankara: TODAİE.

Sarıkcıoğlu, E. (1982). Şeyhülislamlık makamı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, 197-218.

Sarısoy, S. (2010). Düzenleyici Devlet ve Regülasyon Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Tartışmalar. *Maliye Dergisi*, 159, 278-298.

Sayer, A. & Barutçu, A. (2011). Kamu görevlileri etik kurulu kararları ışığında, belediyelerde görülen etik dışı uygulamalar. *Dış Denetim Dergisi*, Nisan, Mayıs, Haziran.

Semiz, M. F. (2013). Osmanlı'nın yönetim mekanizması: Divan-ı hümayun. *İrfan Mektebi*, <http://dergi.irfanmektebi.com/2013/08/osmanlinin-yonetim-mekanizmasi-divan-i-humayun/>, (Erişim Tarihi: 03.04.2013).

Sencer, M. (1986). *Türkiye'nin yönetim yapısı*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Sobacı, M. Z. (2006). Türk idari teşkilatındaki “adalar”: Bağımsız idari otoriteler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 55(2), 157-180.

Sunay, C. (2008). Türkiye’de yerel siyasetin tarihi gelişimi. *Yerel Siyaset*, İstanbul: Okutan Yayınları.

Şengül, R. (2005). Ombudsman kurumu kötü yönetime çare olabilir mi?. 2. *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*, Sakarya Üniversitesi, İ.İ.B.F., 18-19 Kasım 2005, 127-141.

Tan, T. (2002). Bağımsız idari otoriteler veya düzenleyici kurullar. *Amme İdaresi Dergisi*, 35(2), 11-37.

Taneri, A. (2004). *Türk devlet geleneği: Dün-bugün*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Tok, Ö. (2005). Kadı sicilleri ışığında Osmanlı şehrindeki mahalleden ihraç kararlarında mahalle ahalsinin rolü (XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Kayseri örneği). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 155-173.

Toraman, Ö. (2002). “Osmanlı taşra idaresi: Klasik dönem. *Türk İdare Dergisi*, 437, 191-200.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Dilekçe Komisyonu, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/dilekce/tarihce.htm>, (Erişim Tarihi: 19.09.2013).

Ulusoy, A. (1999). Bağımsız idari kurumlar. *Danıştay Dergisi*, 100, 3-17.

Ulusoy, A. (2003). *Bağımsız idari otoriteler*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Unan, F. (1991). XV ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı yönetim kademesi içince Ebussuud Efendi ailesi. *Türk Yurdu*, 2, XI/49, (Ekim), 25-33.

Uran, E. (2012). *Türkiye’deki bağımsız idari otoritelerin idari yaptırım yetkisi*. İstanbul: XII Levha Yayıncılık.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilatı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Ünal, F. (2013). *Türkiye’de yerel yönetimlerin denetimi ve yerel yönetim ombudsmanı*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Yakut, E. (2005). *Şeyhülislamlık: Yenileşme döneminde devlet ve din*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yayla, M. (2011). *İslam hukukunda insan hakları ve eşitlik*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yetkin, A. (2012). Divan-ı hümayun. *International Journal of Social Science*, 5(5), 353-390.
- Yıldırım, Ş. (2007). İslam hukukunda idarenin yargı denetimi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, A. R. (2000). Osmanlı devleti’nde insan haklarını koruyucu müesseseler. *Journal of Qafqaz University*, 6, 51-58.
- Yılmaz, A. R. (2006). *Medeniyetlerin devlet ve hukuk tarihi*. Bakü: Qafqaz Üniversitesi Yayınları.
- Yolyapan, A. (2000). Osmanlı devletinde askeri yargının gelişimi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(10), 145-168.
- Yurtseven, Y. (2007). Osmanlı klasik döneminde ideoloji, din ve siyasi meşruiyet üzerine kısa bir değerlendirme”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI(1-2), 1255-1284.